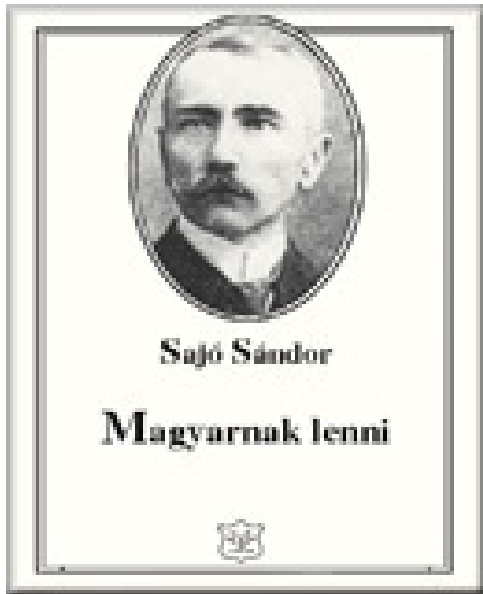

Sajó Sándor:

Magyarnak lenni

Magyarnak lenni, tudod mit jelent,
Magasba vágyva tengni egyre lent,
Mosolyogva, mint a méla őszi táj,
Nem panaszkodni senkinek, mi fáj.
Borongni mindig, mint a nagy hegyek,
Mert egyre gyászlik bennünk valami
Sok százados bú, amelyet nem lehet
Sem eltitkolni, sem bevallani.
Magányban élni, ahol kusza árnyak
Bús tündéreként föl-föl sírdogálnak.
S szálaiból a fájó képzeletnek
Feketefény? fátylat szövögetnek...
És bút és gyászt és sejtést egybeszőve
Ráterítik a titkos jövődre...
Rabmódra húzni idegen igát,
Álmodozva róla: büszke messzi cél,
S meg-megpihenve a múlt emlékinél,
Kergetni téged: csalfa délibáb!..

Csalódni mindig, soha célt nem érve.
S ha szívünkben már apadoz a hit:
Ráta kargatni sorsunk száz sebére
Önámításunk koldusrongyait....
- Én népem! múltba vagy jövőbe nézz:
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...
Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
Küzdelmet, fájót, végesvégtelent.
Születni nagynak, bajban büszke hősnek.
De dönt? harcra nem elég erősnek:
Úgy teremtni erre a világra,
Hogy mindig vessünk, de mindig hiába,
Hogy amikor már érik a vetés,
Akkor zúgjon rá irtó jégverés...
Fölajzott vággyal, szomjan keseregve
A szabadító Mózeszt várni egyre:
Hogy porrá zúzza azt a színfalat,
Mely végzetünknek kövült átkául
Ránk néz merően, irgalmatlanul,
S utunkat állja zordan, hallgatólag...
Bágyadtan tûrni furcsa végzetünk,
Mely sírni készítő tréfát űz velünk,
S mert sok bajunkat nincs kin megtorolni:
Egymást vádolni, egymást marcangolni!
-Majd, fojtott kedvünk hogyha megdagad,
Szilajnak lenni, mint a bércpatak,
Vagy bánatunknak hangos lagziján
Nagyot rikoltni: hajrá! húzd cigány! -
Háborgó vérrel kesergőn vigadni,
Hogy minekünk hajh! nem tud megvirradni,
Hogy annyi szent hév, annyi őserő,
Megsebzett sasként sírva nyögdelő,
Miért nem repülhet fönn a tiszta léghen,
Munkásszabadság édes gyönyörében.-

Hogy miért teremtett bennünket a végzet
Bús csonkaságnak, fájó töredéknek!....
Tombolva inni hegyeink borát,
Keserveinknek izzó mámorát,
S míg szívünkben a tettvágy tüze nyargal,
Fölbúgni tompa, lázadó haraggal, -
S amikor már szívünk majdnem megszakad:
Nagy keservünkben,
Bús szégyenünkben
Falhoz vágni az üres poharat...
-Én népem! múltba vagy jövőbe nézz:

Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...

De túl minden bűn, minden szenvedésen
Önérzetünket nem feledve mégsem.
Nagyszívvel, melyben nem apad a hűség,
Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség!
Magyarnak lenni nagy szent akarat,
Mely itt reszket a Kárpátok alatt:
Ha küszködön, ha szenvedőn, ha sírva:
Viselni sorsunk, ahogy meg van írva:
Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
Vérünkbe oltva örök honszerelmét,
Féltőn borulni minden magyar rögre,
S hozzátapadni örökön - örökre!...

Sajó Sándor
Magyarnak lenni

<http://mek.oszk.hu/05000/05084/#>

Ki volt Sajó Sándor

Sajó Sándor – írja a költő válogatott verseit előszózó dr. Bartha József 1937-ben – embernek és költőnek egyformán nagy volt. Emberi alakja néhány évtized multával el fog halványulni, költői egyénisége szoborszerűen állandó marad az utókor előtt.” Mivel a Sajó Sándor-i költészetnapjainkra homályba merült, s az akadémiai irodalomtörténeti szintézis sommásan azt állapítja meg róla, hogy az ipolysági születésű poéta a korszak ”harmad- és negyedbeli epigonjai közé tartozott” (V. kötet 7.1.), úgy vélem, ideje szembenézni a Sajó-hagyaték ellentmondásos megítélésének kérdéskörével, vállalva a rajongóan magasztaló, illetőleg sommásan elutasító vélemények serpenyői között mozgó mérlegnyelvnek, egy friss, egy mai olvasat birtokában levő esztétikai értékítéletnek a feladatát is.

Mielőtt azonban erre rátérnék, ismerkedjünk meg a költő tömör életrajzával!

Sajó Sándor – Heringer János és Rosznagel Terézia fiaként – 1868. november 12-én született Ipolyságon. Családi nevét 1894-ben változtatta Sajóra; talán a Jókai Mór iránti tiszteletből, akinek egyik álneve éppen a Sajó volt. Származását tekintve nem volt tehát magyar; a verseiben szinte minden más témát és érzést legyőző, a sikertelenebb opuszaiban

anakronisztikusan romantikus, a sikerebb szövegeiben viszont szinte kozmikussá növesztett, prófétai indulatú magyarságtudat és nemzetszeretet talán éppen származásának a kompenzálásképpen fogant meg benne. Forgács című versfüzérének egyik darabjában írja:

Petőfi tót volt, - ej, no, nem baj,
Magam is sült német vagyok, lám,
Csak éppen a nyelvem meg lelkem magyar,
S a nap is magyarul ragyog rám.
Petőfi tót volt? – én is más vagyok?
Örvendezz, árva népem?
Vagyunk még magyarok...

Középiskolát – Petőfi szellemét is magába szíva, amely előtt a Petőfi című sikerült versében tisztelgett – a selmecbányai evangélikus líceumban végezte; visszatér a város képe a Selmecbányában is. Hatodikos korától, még Heringer néven, gyakran tűnik föl az iskola önképzőköri rendezvényein; nyolcadikos korától ő az önképzőkör elnöke. Három év alatt című – zsenyéket tartalmazó – versesfüzetét, összegyűjtött pénzükön, ötven példányban az osztálytársai adták ki 1886-ban. Tanulmányait Budapesten, a bölcsészkaron folytatta; majd 1891-1893 között a nyitrai polgári és középkereskedelmi iskolában tanított. Innen a Bács megyei, Újvidékhez közeli Újverbászra került gimnáziumi helyettes tanárnak; Verbász és Vidéke címmel lapalapítással is próbálkozott. Egyetemi tanulmányait 1895-ben fejezte be; magyar-latin szakos tanári oklevelet szerzett, s 1897-től Jászberényben működött mint főgimnáziumi tanár. 1903-ban Budapestre került, a Kőbányai László Gimnázium tanáráként. A korabeli lapokban nagy számban megjelent cikkei között pedagógiai tárgyúak is akadnak; s tudjuk róla, hogy főtítkára volt az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek és elnöke a Magyar Tanárok Nemzeti Szövetségének. Önmagában e két tisztség nem jelent sokat: az oktatás intézményei, akárcsak az irodalmi életéi – a Petőfi Társaság (amelynek díját Sajó Sándor háromszor is elnyerte), a Kisfaludy Társaság (amelynek 1907-től költőnk is tagja volt), a Magyar Tudományos Akadémia (amely 1932-ben levelező tagjává választotta Sajót) – a mind politikailag, mind esztétikailag konzervatívnak minősülő szellemi erőknél, a szabadságharcok és hercegferenceknek az uralma alatt állottak – akkor, amikor már a Nyugat első, sőt második nemzedéke vívta szabadságharcát egy új, korszerű irodalomért, azt vallva, Adyval szólva, hogy "kis nemzetnek még lélegzetet venni is radikálisan szabad..."

Az egyetemista Sajóra tanulmányai alatt Vörösmarty, Petőfi és Arany volt a legnagyobb hatással; remek iskola, kétségtelen, de: mutatis mutandis: a megváltoztatandók megváltoztatásával, hiszen nyilvánvaló, hogy (és innen ered, főként a korai Sajó Sándor-i költészet nagyobbik részének epigonjellege) a XX. század első harmadában a nagy újítók: Ady, Babits, Kosztolányi stílusforradalma után nem lehetett úgy verselni, mint a XIX. században. A modernebb költők közül Reviczky és Vajda hatott Sajóra: ódái közül az 1930-as Vajda János ma is eleven, bármely Vajda-émlékkönyvbe besorolható költemény; s jó érzékkel játszott rá Sajó Vajda híres Lutizán dalára az Új luzitán dalban is, amely az első világháború végén a magyar katonavérnek nem magyar érdekekért történő porba hullatását, a haza remélt jobb sorsának, szebb jövőjének a sárba omlását siratja. A most említett költemények jótékony kivételek a Sajó-opuszban, s bár további kivételekre – ma is hatásos, eleven költeményekre – a továbbiakban is rámutatok, egy biztos: Sajó nem azonosítható André című allegóriájának a

hősével, az új távlatokat birtokba vevő léghajóssal, a költő– Ikarossal (még ha költeményét a Petőfi Társaság az ún. Vigyázó-díjjal jutalmazta is). Ha már az önarcképét keresem, találóbbnak érzem rá A veréb című költeményének önjellemzését:

Könnyű szárnyúak, jó, csak menjete!
Én a verébről mondok éneket,
S dicsérem ezt a kicsi madarat,
Koldus, kopott, de hű és – itt marad

(...)

Szenvedve, sírva, ha így van megírva,
Élünk-halunk a magyar ég alatt!

E "veréb-hang", bár nem kelhet versenyre a kiművelt trillázással, népszerűségét onnan nyerte, hogy költőnk fejlődése során – a köznyelvi regiszter szavait, kifejezéseit használva – alkalmazkodott a közízléshez, s Trianon kapcsán a tematikai elvárásokhoz. Szerelmes versei, a vidéki életet, az ősi földet, a falusi életet idealizáló leíró versei stiláris-poétikai szempontból menthetetlenül avitt költőnek mutatják Sajót. Hol a népnemzeti romantika rontja le versei esztétikai hitelét, hol a könnyed verselőkészségét a szalonlíra szavaival, fordulataival, szófűzésével megterhelő modorosság, hol a dagályosság – ódáiban a honfibu, honfierény, honfiéremény típusú stiláris avittság; vagy pedig az a vonás, melyet a korszak vezető konzervatív irodalomkritikusa, Pintér Jenő "nemzetnevelő költőiség"-nek nevez, s amelyben mi ma már a patetikusságot, a retorikusságot és a didakticizmust látjuk. Sajó kezdetben készen kapott formákkal dolgozott, s a későbbiekben is csupán a korszerűségnek arra a fokára tudta felküzdeni magát, mint legjobb verseiben Mécs László vagy az erdélyi Reményik Sándor.

Témaválasztása ugyancsak forrása lett korabeli hallatlan népszerűségének. Első négy verseskötete Három év alatt (Selmezbánya, 1886); Fiala szívvél (Budapest, 1898); Útközben (Budapest, 1904); Gordonka (Budapest, 1910) után a Tegnaptól holnapig-ban (Budapest, 1920); a Magyar versekben (Budapest, 1922); a Muzsikaszóban (Budapest, 1925); a Gyertyalángban (Budapest, 1930); a Sajó Sándor Válogatott verseiben (Budapest, 1937) minden fontos verse a magyarságélmény és a Trianon-sokk körül forog. Magyarságszemlélete a szélsőbaloldali, a dualizmust elutasító eszmékből, a Negyvennyolcas Párt, a Sajó Sándor által jól ismert Apponyi Albert által 1903-ban alapított Nemzeti Párt, az 1904-től 1918-ig működő Függetlenségi Párt magyarságpolitikájából, a nagyközönség körében roppant népszerű "kossuthizmusból" fakadt; Trianon után pedig az országcsonkolással, a három és fél millió magyar elvesztésével járó fájdalomnak lett már-már mániákusan önismétlő énekese. Magyarságélményének egyik vonulatát még Trianon előtt megfogalmazta. A Magyar lélek a maga "ezeréves büszke ősejével" fellengzős költemény. Sikeresebbek viszont azok a költeményei, amelyekben valóságos nemzetkarakterológiát dolgoz ki. Ilyen a Petőfi-mottóval ("Magyar vagyok") induló, még 1904-es Magyarnak születtem, amely tűnt századainkban nem annyira a valós-vélt régi dicsőséget fedezi föl, hanem az örök magyar mélabút, s amely a fájdalmak átélése után csöndes fohászbba fordul:

Taníts meg, én Uram, milyennek kell lennem,

Hogy igazabb, hívebb, jobb magyar legyek.

Leghíresebb nemzetkarakterológiai költeménye – hol vagyunk még azoktól a nemzetkarakterológiai vitáktól, amelyekben Babits és Illyés is részt vett! -, mintegy az imént említett vers folytatása a Magyarnak lenni... című 1910-es opusza, amely a "Magasba vágyva, tengni egyre – lent" oppozíció egész versen végigvonuló szerkezeti megoldásával érzelmileg rendkívül gazdag hatást vált ki mai olvasójából is. Ha egyversű költőnek tartanánk Sajót, neve mellé fémjelzésül – mint példának okáért Gyóni Géza esetében a Csak egy éjszakára című költeményt – ezt a szöveget választhatnánk. Nem ok nélkül szerepel a magyarságverseket tartalmazó Rendületlenül című antológiában is; de helyet kellett volna kapnia a Hét évszázad magyar versei régebbi és a legújabb kiadásában is. – Az utolsó magyar a magamagának prófétai magyarságtudatot kreáló Sajó látomásos elégiája. Pusztaszertől a költő koráig a nemzethalál "látományai" vonulnak végig a versen: "...haló szívembe átokként mered / A bűnös múltba elsüllyedt jövőendő..."

Mi e herderi (s a magyar költészet korábbi századaiból jól ismert) pesszimizmus oka? A Hajó című költeményében (1910) az Amerikába kitántorgott másfél millió magyart siratja; az Apró sírhalmokban (amely a Petőfi Társaság díjában részesült) a tömeges csecsemőhalál riasztja:

Ez a sok hamvadt szív mind magyarul verne,
Mind magyarul szólna a sok hűlt ajak,
Bús kétségre jajdul a haza szerelme;
Jaj, ha számunk egyszer végképp elapad!

Sajó társadalombíráló hangja szólal meg A szabadság ünnepén című versében, amely a dualisztikus berendezkedéssel szemben a valódi és teljes magyar szabadságot idézi; s Bécset ostromozó hang csendül ki a Bocskai ének-ből, a Rosszkor születem-ből és az 1912-es (az MTA Farkas-Raskó jutalmával kitüntetett) Vagyunk még magyarok-ból is.

A már említett Pintér Jenő szerint Sajó Sándor a magyar líra történetében az "ódának, elégiának egyik legnagyobb mestere." E típusú verseit "nemzetnevelő költőiség járja át." Nos, talán ez, a nevelő szándék a legnagyobb bajuk ezeknek a költeményeknek: sima verselésükön, csekély hírértékű szófűzésükön át- meg átüt a didaxis, az iskolás jelleg. Az eszményül választott ódahősök koruknak olyan alakjai, akik megelőzték korukat; "avantgardista" mindahány. Sajó ezt ugyan érzékeli, maga azonban kísérletet sem tesz arra, hogy tárgyának költői megformálása tekintetében szintén újtóként lépjen föl. Verseskönyveiből kiolvasható a magyar történelem egész vonulata és arcképcsarnoka: Ezer év (a budapesti katolikus kör millenneumi ódapályázatának első díját nyerte el), Reviczky Gyula (halványra sikeredett költemény), Bessenyei (a Petőfi Társaság díját nyerte el a nyíregyházi szobor felavatásakor), Honvédek szobra, Ötven év (1848-49 évfordulója), Március 15-re, Petőfi, Rákóczi (a nagy fejedelem hamvai hazaszállításának alkalmából), Kossuth, Magyar zászló, A zilahi szobornál (Wesselényi Miklósról), Kisfaludy Károly ünnepére, Jókai, Kobzos ének Jókairól, Gróf Festetich György emlékezete (a Kisfaludy Társaság keszthelyi helikoni ünnepén), Vajda János, Madách ünnepén, Vörösmarty szelleméhez.

E nagy versvonulatból, mint korábban említettem, a Sajó Sándor-i átlagszintet meghaladja a

Petőfi és a Vajda János; ma is eleven a Madách ünnepén, amelyben a költő – nagyon ötletesen – a Tragédia színeit követően fölvezet egy nemzeti sebekről vérező "trianoni" színt is, anélkül, hogy – mint azt a boldogult szocializmusban mondták – "érintené s szomszéd népek érzékenységét" (hol itt az irredenta hangvétel?!) Még a Madách-versnél is felkavaróbb élményt nyújt a remekbe sikerült Vörösmarty szelleméhez, amelyben sok Vörösmarty-rájátszást, parafrázist, utalást felhasználva egymásba montázsolja két történelmi korszak: 1848/49 és a trianoni nemzetdarabolás apokalipszisé.

Magyar apokalipszis... S már itt is vagyunk Sajó Sándor újabb, létszámra talán a legtöbb verset magában foglaló élményénél, magyarságverseinek 1919 utáni legjellegzetesebb csoportjánál, trianoni nemzetsírató költeményeinél. Pintér Jenő "hétfájdalmas magyar énekek" névvel illeti ezt a versvonulatot, amelyet az irodalomtörténetek – mechanikusan egymástól véve át a minősítéseket – meglehetősen sommásan intéznek el. Az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv szerint Sajó a "terület-visszaszerzésre buzdító alantas propaganda" terjesztője (VI. kötet, 162. 1.). A Magyar Életrajzi Lexikon szerint költőnk "Mint szélsőséges nacionalista, irredenta költemények szerzője ismeretes" (1969). A Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona szerint (1981) Sajó "1918 után az irredentizmus képviselője volt."

Nos: Nem áll szándékunkban szerecsent mosdatni. Sajó, a Magyaroknak lenni... költője, aki prófétai indulatú-hevületű fajszeretettel gerjesztett föl magában, valóban írt nyersen agitatív, bosszúra, revánsra felszólító, gyűlöletre gyűlölettel válaszoló irredenta verseket, újságszólam-szövegeket, frázispufogtató zengeményeket. Ilyenek például az És mégis, mégis hinni kell, a Fegyverbe, a Bosszú, a Trianon, a Trianoni dal, az Új Ábel stb. A Magyar ének 1919-ben című költeményében Nagy-Magyarországról szőtt álmokat, hiteltelen szólamokkal, hiszen az Antant katonai erő dolgában is kiszolgáltatottan gyöngévé tette a megcsonkított Magyarországot, s nem volt, nem lehetett reálpolitikai esélye annak, hogy "Havas Kárpátoktól kéklő Adriáig/ Egy ország lesz itt, egyetlen s magyar..."

Nem, Sajó Sándor uram, nem: - mondatják velem a kisebbségi vox humanán nevelődött érvek: nem kell (nem kellett volna) nekünk sem a Lomnic, sem az Adria. Beértük volna azzal, ha a magyar béke delegációt vezető Apponyi Albert gróf beszédei értő fülekre, fogékony agyakra találnak, azzal, ha – Sopron mintájára – valamennyi erőszakosan elcsatolt országrész, tájegység részesülhetett volna a népakarat kinyilvánításának, a népszavazásnak, az önrendelkezési jognak a lehetőségében; ha Közép-Európa úgy áll össze új geopolitikai egységgé, hogy a lehetőségek szerint többé-kevésbé követi az etnikai határokat. Trianon: kegyetlen békediktátum, amelynek legnagyobb áldozata a magyarság volt és maradt mindmáig – s tartok tőle, marad is még sokáig, ha csak a győztesek végre nem hajtják magukban azt az erkölcsi revíziót, mely szerint van velünk szemben jóvátennivalójuk az erkölcs ítélőszéke előtt. Gordon Gabriel korabeli nyugati diplomata szerint Trianon a "szabad rablás vásártere" volt – gondoljunk csak Magyarország Románia általi megszállására, 1919 augusztusától az év novemberéig; gondolunk csak a csehszlovákizmus telhetetlen korridortervére. Bliss tábornok, Wilson elnök katonai szakértője mondta 1919. június 16-án: "Az újszülött nemzeteknek, amelyeket mi hoztunk létre, már a bölcsőben karmaik vannak, és mielőtt járnai tudnának, késekért ordítanak, hogy átvághassák a szomszéd bölcsőben levő torkokat": És még egy vélemény, az angol Frank Wanderlippé: "Egyetlen fegyvert sem használtak olyan kegyetlenül a háborúban, mint a határvonalat meghúzó ceruzát Magyarországgal kapcsolatban".

Az említett vélemények tükrében lélektanilag és "nemzetlélektanilag" talán érthető Sajó Sándor irredentizmusa. Ehhez azonban hozzátenném: Kosztolányi Dezső is megírta a maga ország- és nemzetsírató versét, Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben címmel – ám irredenta felhangok nélkül. Sajó azonban nem volt Kosztolányi: nála a megrendítő sikoly helyett gyakran átkok, szitkok, faji szólások csúsztak ki a ceruza alól. Ugyanakkor leszögezendő: nem is írt annyi bántóan irredenta verset, mint ahogy azt a róla szóló irodalomtörténeti kézikönyv és nyomában a lexikonszócikkek visszhangozzák. Nemzetsírató verseinek java része egyszerűen: magyarságvers, a jogtalanul elszenvedett kínok kiéneklése, szociálpszichológiai rögzítése. Ez a konzervatívnak nevezett költő az egykor a konzervatívok által dühödten támadott, magyartalannak bélyegzett Adyval, A szétszóródás előtt vízióját megálmodó Adyval is azonosulni tudott a nemzetvesztés fájalmában: "És én vagyok és nem ti vagytok/ Keservben Adyval rokon" – írta a Szomorú bizakodásban. Egyéb, eddig nem említett verseiben a nemzeti önostorozás, az önvád, a "hervadó hit", a "dermedt öntudat", az elégikus hangvétel szólal meg; mívesebbek ezek a költeményei, mint a nyersen "trianozók"; néhány közülük – például a Mohács után, a Budapest angol valcert lejtő úri társadalma ellen írott Farsang, a tárgyas-leíró allegória, A haldokló gallus, a "Nem, nem soha!" irredenta jelszót magával a sírba vivő, kritikus-önkritikus A magyar holló, az önironikus, helyenként abszurd A vén bolond, amelyben Sajó a falu bolondjának szerepébe illeszkedve, a tragikumot tragikomikummá oldva siratja országát, népét s népsírató önmagát – Sajó legérettebb költeményei közé tartoznak. Nincs bántó irredenta éle az említetteknel valamivel halványabb verseknek sem: Így ballagunk a magyar úton, Riasztó, Bűnös magyar töredelme, Magyar ősz, Gyászmagyarok, Mi vagyok: "Úton fetrengő, vérző szívdarab, / Mennél tiportabb, annál magyarabb".

Sajó Sándor – az eddigi jellemzésből talán nyilvánvaló is – féltő szeretettel csüngött szülőföldjén: a Felföldön, diákkorának városán, Selmecbányán, s szülővárosán, Ipolyságon és annak környékén. Petőfi ellen címmel írt egy ars poetica szerű verset – nem az Alföld, hanem a Felvidék szépségeit dicsérve -; ikerdarabja ennek a Felföld, címe alatt a megjegyzéssel: lásd Petőfinek Az Alföld című költeményét. Kár, hogy a felvidéki tájleíró témakör nem bontakozott ki lírájában. Esztétikailag egyetlen igazán sikeres darabja van ennek a témakörnek: A tarpataki völgyben című leíró költeménye, amelynek ott a helye a magyar költészet legszebb Tátra-versei között. Ez az opusza a Petőfi Társaság Vigyázó díjában részesült; a korabeli elismerés ellenére azonban olyannyira elfelejtődött, hogy nem került be Kovács Sándor Iván Vágy és emlékezet című kötetébe sem, holott annak egyik fejezete afféle irodalmi topográfiát készít számunkra "Kárpát szent bércéről". A diákkor városa a helyi színekben gazdag (s enyhén irredenta) Selmecbányában sejlik föl, illetőleg a kötetünkbe be nem sorolt A selmeci bíró című epikus versben jelenik meg, amelynek hőse az a Roessel Borbála, akiről Pongrácz Lajos Frankenburg Adolf Életképekjében az 1840-es évek elején prózai beszélyt ír, illetőleg akinek regényes élettörténetét Zichy Géza is megörökítette A leányvári boszorkány című verses beszélyében, 1881-ben.

Drégelyt, az elhíresült honti végvárat Sajó három versében is megidézte (Drégelyi ének, A drégelyi várromon, Amerre én járok); ezek a versei kiegészítő olvasmányként szerepelhetnek a Szondi két apródjához – legalábbis az ipolysági iskolákban. Ipolysági vonatkozású versei közül érett szöveg az 1921-es, népdalos hangvételű Szülőföldem szép határa, amely a szülőtájtól való erőszakos elszakítatáson búsong; hangulatos szöveg az 1923-as Harangszó az Ipoly partján, a gyermekkor idilli emlékeivel, ellenpontként az otthoni temető képével. Kedves verse

lehet az ipolyságiaknak az 1924-es Izenés és az 1930-as Ipolyság, kéttornyú templomával, "tövéen kis város arculatjával", s temetőjével, amelyről patrióta hűséggel vallotta az Izenésben Ipolyság költője:

Az Ipoly-völgybe szálljon izenése,
Mind ezt hirdesse, aki arra jár,
Úrnapja lesz! – e bús száműzetésen
Szárnyát egy jobb kor bontogatja már,
Mind tudja meg, ki most búban aggik,
Az Isten jó és élő nem temet, -
Időm lejár, de nem halok meg addig,
Míg meg nem látom szülőföldemet!

Szeretett szülőföldjét Sajó Sándor azonban mégsem láthatta viszont. 1933. január 2-án a Budapesten élő költő szíve felmondta a szolgálatot. Verseskötetei mellett maradt utána számtalan cikk és értekezés, fél tucat dráma (a négy előadást megért Zrínyi György házassága s a színre sohasem került Két szerelem, a Réz István című háromfelvonásos parasztdráma, a Vihar című egyfelvonásos opera szövegkönyve és a Zrínyi Péter című történelmi dráma). Dolgozatai közül a helytörténészek ma is haszonnal forgathatják az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Hont vármegye és Selmecebánya című leírást (1889). Sajó azonban mindenekelőtt lírájával szerzett magának hírt s nevet. Költői opuszára ma sincs teljes rálátásunk: utolsó kötete, az 1930-as Gyertyaláng után haláláig még közel félszáz költeményt írt; javarészt a Budapesti Hírlapban, a Budapesti Szemlében, néhányuk más folyóiratban, illetve újságban látott napvilágot. Összegyűjtésük bizonyára nem járna haszon nélkül. Bizonyítékul szolgálhatnának arra nézve – a költő monográfusával, Tóth Józseffel szólva -, hogy a konzervatív szellemiségű kismesterek között, "A nemzeti klasszicizmus epigonjai között (...) méltán illeti Sajó Sándort az elsőnek járó elismerés és tisztelet".

Hont megye – a szomszédos Nógrádtól: Rimay János, Madách Imre, Mikszáth Kálmán szülőhelyétől eltérően – nem büszkélkedhet nagy írókkal, klasszikus értékű irodalmi teljesítményekkel. A regionális irodalomtudat kategóriájában azonban a kismesterek emlékét is fenn kell tartanunk; itt, e szlovenszói végeken szükségét érezzük a több tucat magyarságverset író Sajó Sándor élesztésének is. A Babits, Kosztolányi által nagyrabecsült Négyessy László mondotta Sajó akadémiai levelező taggá választásakor: "Akadémiánk mindig válogatós volt költőkkel szemben. A választással ebben az esetben is hangsúlyozta azt, hogy Téged kiemelkedő egyéniségnek ismer el a magyar költészet terén. Köteteidnek sorában igazi eredeti lírai tehetség szólalt meg. Magyar lelked a művészet varázsával szólalt meg nemcsak szorosan vett hazafias költészetedben, fájdalmasan időszerű irredenta dalaidban, továbbá ünnepi ódáidban, hanem tisztén személyi élményekből fakadó költeményeidben is. Jól esett élveznünk ezt a tartalmában, nyelvben, formában igazán magyaros költészetet, de nem tévesztett meg bennünket költészeted tartalmi magyarsága. Mi költészetedben a művészi értékeket helyeztük mindenek fölé, a tartalom és forma benső összhangját, a költészet zománcát, a nyelv muzsikáját. Te megmutattad azt, hogy a nyelv erőszakolása nélkül, keresett szimbolizmus nélkül is lehet a költői szónak új színt adni. Szóművészetedet iskolázta a stilisztikai tudatosság, melynek tartalmas tanulmányokban is bizonyosságait adtad, úgy hogy erről az oldalról is a tudósok társaságába illesz. Te a magyar költői szólást tovább fejlesztetted a

mellett, hogy meleg szívedből, költői érzésedből tápláltad a nemzeti lelket.”

Ipolyság városa emléktáblát állíttatott lírikusunknak. Legyen kötetünk olyan kiadói tett, amelynek révén Sajó Sándor versei is visszatérnek közénk. Közénk, akik itt állunk a "magyar ég alatt", Vörösmartyval szólva: "Megfogyva bár, de törve nem", egy Sajó-verscímet idézve: Rendületlenül.

